

7. Теория и методика обучения на фортепиано : [учебн. пособ. для студ. высш. учеб. зав.] / под общ. ред. А. Г. Каузовой, А. И. Николаевой. – М. : ВЛАДОС, 2001. – 368 с.

8. Шип С. В. Музична форма від звуку до стилю : навч. посіб. / Шип С. В. – К. : Заповіт, 1998. – 368 с.

Аннотація

Ю.М.Найда

Персональний стиль А.И.Гаевского и творческие особенности его музыки

В статье затрагивается проблема персонального стиля известного подольского композитора А. И. Гаевского, которая рассматривается через призму музыкального краеведения. Дан фактический материал о его жизненном и творческом пути а также о особенностях его музыки –композиторского стиля.

Ключевые слова: персональный стиль, композиторский стиль.

Summary

Yu.M.Nayda

Personal Style of A. H. Hayevs'kyi and Creative Peculiarities of his Music

The problem of personal style of the famous Podillia composer A. H. Hayevs'kyi, which is regarded through the prism of musical regional ethnography is studied in the article of Naida Yu.M. "Personal Style of Hayevs'kyi A.H. and Creative Peculiarities of his Music". The factual material about his life and creative work as well as musical peculiarities – his composer style is given.

Key words: personal style, composer style.

Дата надходження статті:

„10” грудня 2009 р.

УДК 781.2+784 (045)

В.Л.ОВЩАНСЬКИЙ,

заслужений працівник культури України

(м.Хмельницький)

Транспонування пісенного репертуару як оволодіння навичками гри на слух: з досвіду роботи

У статті розглядаються проблеми формування професійної музичної культури. На основі багаторічного досвіду викладацької роботи пропонується методика розвитку провідних якостей вчителя музики – гри на слух та вміння акомпанувати, що формуються у стінах навчального закладу як транспонування.

Ключові слова: музичні здібності, музична творчість, викладання музики, гра на слух, транспонування.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Вивчення пісенного репертуару, на відміну від традиційної музичної освіти, навчає студента не тільки розуміти музичну тканину, але і сприймати глибинні основи творчості. Тому використання пісенного репертуару, підбір простих мелодій на слух, транспонування їх в іншу тональність, гармонізація, вміння підібрати нескладний акомпанемент тощо – все це потребує особливих педагогічних зусиль.

Особливого значення набувають такі вміння у підготовці вчителя музики. Так, підбір акомпанементу до почутої пісні, вміння створити невеличкий вступ, здатність імпровізувати, співати під власний акомпанемент є обов'язковим для вчителя [1; 4; 8].

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Велику увагу цій проблемі надавали і надають В. Бесфамільнов, С. Бреус, Л. Горенко, М. Давидов, В. Іванов В. Г. Шахов та інші [2; 3; 4; 8]. Вказані автори від традиційного програмного виховання вчителя музики переходять до втілення конкретних практичних проблем: формування виконавської майстерності (Л. Горенко, М. Давидов, В. Іванов)[3; 4; 6], читання з листа, гра на слух та транспонування (В. Бесфамільнов, Г. Шахов, В. Іванов) [1; 8; 11].

Формулювання цілей статті... У даній роботі нами обґрунтовується позиція, яка полягає у тому, що транспонування є синтетичною здатністю, яка проявляється лише тоді, коли студент починає вільно оперувати акордами головних ступенів ладу, а з накопичення необхідних теоретичних знань та практичних навичок студент стає здатним гармонізувати нескладні мелодії, підбирати на слух тощо.

Виклад основного матеріалу... Вміння транспонувати мелодію (народну пісню) у задану тональність стає важливим ще і тому, що народні пісні не мають постійного зв'язку з визначеною тональністю, оскільки співаки керуються при виконанні лише можливостями свого голосового апарату. Саме у цьому і полягає необхідність та значущість транспонування [11].

Транспонування або транспозиція (від лат. transponieren – *переставляти, переміщувати*) полягає у перенесенні музичного твору або його частини в іншу тональність. Транспонування – це, по суті,

пристосування для зручнішого виконання, де сама зручність може бути спричинена багатьма факторами. У нашому ж випадку транспонування є одним із діючих методів розвитку музичних здібностей, оскільки розвиває музичний слух, пам'ять і навички читки нот з листа.

Мета роботи полягає у наступному: запропонувати науковому загалу методичні поради щодо формування вміння транспонування. За основу обрано музичний інструмент – баян. Для реалізації задуму нами виділено три етапи: а) підготовчий, б) оволодіння прийомами та методами транспонування, в) розвиток навичок та формування вмінь транспонування. На кожному етапі пропонуються практичні завдання, які фіксують рівень опанування та закріплюють набуті навички. Зрозуміло, що всі завдання вимагають достатнього рівня опанування основними музичними дисциплінами та практичними навичками гри на музичному інструменті.

На *підготовчому етапі*, як правило, важливими стають ініціатива та наполегливість студента, оскільки саме останнє веде до систематичних і послідовних індивідуальних занять.

Студенту вже відомо, що при всякому транспонуванні змінюється тональність пісні, що, у свою чергу, веде до появи знаків альтерації, які розуміються системно при оволодінні кварто-квінтовым колом. Наприклад, при оволодінні баяном кварто-квінтове коло легко пояснюється при допомозі лівої клавіатури: при зміні тональності змінюється вертикальне положення лівої руки, тоді як рухи залишаються співвідносними. На слух така ситуація сприймається як збереження ладових закономірностей-відношень. Так, аплікатура лівої руки у різних тональностях залишається незмінною. Якщо порівняти такі ж можливості і для правої руки, то така закономірність зберігається при звуковому висотному зміщенні на малу терцію (збільшену кварту чи велику секту).

Практичні завдання можливі такі:

1. Який порядок появи ключових знаків альтерації (дізів, бемолів)?
2. У якому порядку розміщені баси в основному ряду (знизу до верху та навпаки)?
3. У якому порядку розміщуються баси допоміжного ряду? (Наприклад, відшукайте на головному ряду бас „ля”, заграйте його одночасно з мінорним акордом. Зміщуйтеся вгору чи вниз лівою рукою, визначаючи при цьому отримуваний акорд).

До теоретичних питань можна віднести спробу визначити тональність, кількість дізів, бемолів тощо).

4. Виходячи з відчуття ладу, зіграти супровід відомої народної пісні лівою рукою.

5. Порівняти виконання мелодії від різних початкових звуків правою рукою.

Студент, як правило, починає розуміти особливості розміщення клавіш на правій клавіатурі. Однак перше, що схоплюється, – це транспонування з незмінною аплікатурою в партіях двох рук, тобто, зміщення по вертикалі, оскільки зберігаються мензурні закономірності розтягнення та напрямки рухів обох рук.

Водночас, при грі на баяні виокремлюються особливості правої та лівої рук, а саме: трьохрядне розміщення клавіш правої клавіатури визначає три (за кількістю рядів) різновидів транспонування. Іншими словами, кожен порух пальців при відтворенні одного і того ж інтервалу веде до усвідомлення трьох позицій. Наприклад: *до-фа, мі-ля, ре-соль*, що, відповідно, демонструє відтворення інтервалу чистої кварта у трьох позиціях. Вертикальне зміщення правої руки відповідно трьох положень індукує думку спрощення транспортування і відносно правої руки. Таким чином, студент стає спроможним, зміщуючи положення обох рук, відтворювати одну і ту ж мелодію у різних тональностях, опираючись при цьому на відоме йому відчуття ладу. Іншими словами, при транспонуванні чуття інтервалів зберігається, тоді як положення рук і пальців змінюється. Студент поступово починає усвідомлювати, що зміщення на відповідну величину – інтервал і є транспонуванням.

Саме так звертаємо увагу на особливості транспонування, коли демонструємо гру лівою рукою, а три основні позиції гри одного і того ж інтервалу для правої руки. Наступним кроком в оволодінні навичками транспонування, на нашу думку, є пошуки відповідної тональності за заданим інтервалом та, відповідно, зі зміщенням на відповідний визначений інтервал.

Завдання для опанування таких навичок можуть бути такі:

1. Якщо мелодія пісні починається зі звуку „до”, то яким звуком буде розпочинатись мелодія, коли ми змістимо її на м. 2, в. 2, м. 3, в. тощо?
2. Які інтервали мають основу і вершину на одному ряду правої клавіатури?
3. Побудуйте на правій клавіатурі без підрахунку тонової величини від звуків соль, мі, сі, вгору наступні інтервали: м. 2, в. 3, ч. 4, в. 7, зб. 4, м. 6, м. 7, в. 2.
4. Побудуйте від звуків *фа, мі і ля* наступні інтервали: м. 3, зм. 5, ч. 8, м. 7, в. 3, ч. 4. Постарайтесь уявити, що це і є транспонування.
5. Транспонуйте кожен з відомих вам інтервалів на $\frac{1}{2}$ тона вгору (вниз).

При переході до *другого етапу* формування вмінь на навичок транспонування важливо виділити його види та методи. До основних видів транспонування музичних творів відносять: а) письмове

перенесення твору (пісні) із однієї тональності в іншу, б) транспонування на слух або безпосередньо при грі на інструменті.

Без сумніву, другий спосіб (вид) всебічно розвиває музичні здібності, однак перший (письмове транспонування) закладає теоретичні основи музичного мислення і є не менш важливим при формуванні професійних якостей вчителя музики.

При письмовому транспонуванні визначають висхідну та похідну тональності (тобто інтервал зміщення), визначаються ладові закономірності та знаки альтерації. Якщо висхідним матеріалом обрано нотний запис для баяна, то визначаються закономірності запису для лівої та правої руки: зміщення повинні залишатися зручними та виконуваними. Обов'язково переносяться всі музичні позначки з оригінального тексту (характер виконання, динамічні відтінки, штрихи тощо).

Транспонування на слух як вид експлікується різними способами у залежності, як ми вже зазначали, від початкового ряду та інтервалу (відстані). Для баяна такий спосіб визначається як уніфікованою лівою клавіатурою, так і трьохрядною побудовою правої клавіатури, що дає можливість виконувати різні музичні приклади лише трьома аплікатурними послідовностями для правої руки, та незмінною аплікатурою для лівою руки.

Наприклад, тональності першого ряду правої руки для баяна – *До* мажор, *Фа-дієз* мажор, *Ля*-мажор і, відповідно, другого ряду – *Соль* мажор, *Сі-бемоль* мажор, *Ре-бемоль* мажор, *Мі*-мажор, третього ряду – *Фа*-мажор, *Ля-бемоль*-мажор, *Сі*-мажор, *Ре*-мажор не будуть викликати великих труднощів при транспонуванні на слух, оскільки вимагають лише зміщення рук по вертикалі (зміщення на м. 3, зб. 4, в. 6). Складнішим стає транспонування на м. 2 та в. 2.

Таким чином, наявність на правій клавіатурі баяна трьох аплікатурних послідовностей (за кількістю рядів), з одного боку, полегшує транспонування пісні, тоді як з іншого боку веде до можливого прискореного транспонування – автоматизму. Іншими словами, при транспонуванні на м. 3 баяніст керується вже не стільки тональністю, скільки аплікатурою, оскільки вона залишається незмінною. Виконавець не думає про рухи своїх пальців, його увага фіксується на відтворенні мелодії, супроводі, ритмі, темпі тощо. З іншого боку, виконавцю не обов'язково уявляти ключові знаки, він активізує безпосередньо чуття ладу, розвиваючи довільну увагу та слух.

Транспонування на слух і варто визнати *справжнім* транспонуванням, оскільки така здатність грати в іншій тональності достатньо швидко і усвідомлено розвиває як творчі здібності взагалі, так і музичні зокрема.

Завдання для цього етапу можливі такі:

1. Які можливо виконати мажорні гами (арпеджіо, акорди тощо) на баяні, не змінюючи аплікатуру?
2. В яких тональностях ви можете виконати пісню, якщо не змінювати аплікатуру?
3. Які особливості транспонування на м. 2 та в. 2?

Щодо самих методів транспонування, то варто звернути увагу на те, що при письмовому транспонуванні, наприклад, тональності *Фа*-мажор та *Фа-дієз* мажор не вимагають зміни нотного запису, а транспонування обмежується лише зміною знаків альтерації. Таке транспонування визначається як транспонування на *хроматичний* півтон. Водночас, зміщення на $\frac{1}{2}$ тона не завжди залишається зручним для запису, тому варто зміщувати музичний твір за необхідністю на в. 2. Наприклад, транспонування пісні з *До*-мажору на $\frac{1}{2}$ тона вгору веде до *До-дієз* мажору, коли при ключі отримуємо *сім* дієзів.

Особливі вимоги до транспонування закладаються жанровими особливостями музики: хорової, інструментальної, танцювальної тощо. Якщо вести мову про гру на баяні, то транспонування на хроматичний півтон дає можливість зберегти нотний запис, тоді як зміщення на м. 2, зб. 4 (зм. 5), в. 6 робить транспонування майже автоматичним.

Третій етап формування навичок транспонування вимагає систематичної гри гам, арпеджіо, акордових послідовностей тощо, які ведуть як до розвитку виконавської техніки, так і до можливості відтворювати музичне полотно.

Визначивши, що вертикальне зміщення для правої руки не викликає значних труднощів, зупинимось на зміщенні на м. 2. Доцільним, на нашу думку, є формування чуття ладу за допомогою домінантових *квінтсекстакордів* і *терцквартакордів* (модулююча секвенція (секвенція – послідовне переміщення музичної побудови уверх або вниз. Переміщення мотиву в одній тональності називається *тональною* секвенцією. Якщо кожна ланка подана в новій тональності, секвенція називається *модулюючою*): *квінтсекстакорд-тоніка*, *терцквартакорд-тоніка*). Іншими словами, користуючись, наприклад, *квінтсекстакордом*, грати його, транспонуючи на $\frac{1}{2}$ тона уверх/вниз. При цьому варто враховувати закономірності переходу *септакорду* в *тоніку*. Різновидом транспонування акордових послідовностей є транспонування їх у виді арпеджіо. Водночас звертаємо увагу на те, що вимоги музичного письма диктують, по суті, теоретичні вимоги до транспонування, тоді як при грі на слух музикант опирається на суто внутрішні закономірності музичного мислення.

Транспонуванню на $\frac{1}{2}$ тона у мінорі гамм, арпеджіо (як і пісень) також потрібно починати навчатися із вміння користуватися домінантовими *квінтсекстакордом* і *терцквартакордом*, тобто теж розпочинати з висхідних півтонових секвенцій.

Можливе ускладнення завдань, з огляду на те, що фактура музичних творів найчастіше буває змішаною, тому корисно грати, транспонуючи на півтон різні види арпеджіо – довгі, ломані, гама терціями з октавним подвоєнням (основного) головного тону. Виконання сукупності всіх можливих вправ і веде до вміння транспонування як ознаки професійності у музичній освіті.

Висновки... Як бачимо, транспонування є досить складним вмінням і вимагає широкого кола навичок: від читання нотного тексту до вміння транспонувати його на слух, виконуючи на музичному інструменті.

Якщо ж у якості музичного матеріалу обрати народні пісні (танці), то, насамперед, ми можемо зробити такі висновки:

1) пісенний матеріал є доступним у національній культурі і його формальні елементи вже відомі і тому сприймаються на слух як інтуїтивно ясні і зрозумілі (мелодика, ритм, гармонічні особливості тощо);

2) транспонування дозволяє пришвидшити розвиток як музичних здібностей, так і оволодіння музичною тканиною, тобто, музичним мисленням;

3) наші поради можуть бути адресовані як студентам, так і викладачам музично-педагогічних дисциплін.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бесфамільнов В. Воспитание баяниста. Вопросы теории и практики / Бесфамільнов В., Семешко А. – К. : Музична Україна, 1989.
2. Бреус С. Сад мастера (баянная школа А. Семешко) / С. Бреус. – Днепропетровск : Пороги, 2001.
3. Горенко Л. Работа баяниста над музичним твором / Л. Григоренко. – К. : Музична Україна, 1982.
4. Давидов М. Основи формування виконавської майстерності баяниста / М. Давидов. – К. : Музична Україна, 1983.
5. Іваницький А. Українська народна музична творчість / А. Іваницький. – К. : Музична Україна, 1990.
6. Іванов В. Народні пісні і танці / В. Іванов. – К. : Музична Україна, 1989.
7. Нудьга Г. А. Українська душа і пісня у світі / Г. А. Нудьга ; НАН України, Інститут народознавства НАН України. – Львів, 1998.
8. Падалка Г. Учитель, музика, діти / Г. Падалка. – К. : Музична Україна, 1982.
9. Пісні Поділля / Академія наук України, Інститут мистецтвознавства фольклору та етнографії ім. М. Рильського. – К. : Наукова думка, 1976.
10. Ризоль Н. Принципы применения пятипальцевой аппликатуры на баяне / Н. Ризоль. – М. : Советский композитор, 1977.
11. Шахов Г. Чтение с листа, игра по слуху и транспонирование в классе баяна / Г. Шахов. – М., 1987.

Анотація

В.Л.Общанский

Транспонирование песенного репертуара как овладение умениями игры на слух: с опыта работы

В статье рассматриваются проблемы формирования профессиональной музыкальной культуры. На основе многолетнего опыта преподавательской работы предлагается методика развития одного из ведущих качеств учителя музыки – игры на слух, умение аккомпанировать, что формируется в стенах учебного заведения как транспонирование.

Ключевые слова: *музыкальные способности, музыкальное творчество, преподавание музыки, игра на слух, транспонирование.*

Summary

V.L.Obshchans'kyi

Transposition of Song Repertoire as Mastering of Abilities of Plying by Ear: from Experience of Work

The problems of forming of professional musical culture are examined in the article. On the basis of long-term experience of teaching work the methodics of development of one of the leading qualities of music teacher is offered - playing by ear, ability to accompany, that is formed in the walls of educational establishment as transposition.

Key words: *musical abilities, musical creativity, teaching of music, playing by ear, transposition.*

Дата надходження статті:

„26” листопада 2009 р.